

Steinberg, S. H.

Anyanyelvű nyomtatás*

A nyomtatás elterjedése két teljesen ellentétes irányú szellemi áramlat egyidejű megerősödéséhez vezetett az európai népek szellemi életében. Egyrészt azok a kötetlékek, melyek az európai nemzetközösség egyes tagjait összekapcsolták, megerősödtek. A filozófusok gondolatai, a tudósok felfedezései, a költők írásai és az emberi értelem sok más terméke mostmár gyorsan közkinccsé lettek, és hamarosan minden nép becses örökségévé váltak nemzeti és személyes eredetükre való tekintet nélkül. A *Respublica Christiana* középkori elgondolása már haldoklott, mikor Gutenberg találmányával fellépett, s a könyvnyomtatás támasztotta fel *Respublica Litterarum* formájában, melynek keretében minden nép kifejtí a szellemi teljesítményének megfelelő hatást.

Másrészt a nyomdászat terjedése erősítette, sőt maga teremtette meg a szellemi tevékenységek szférájában a nemzeti határokat. Ahogy az olvasók száma egyre nőtt, egyre kevesebb szerző és kiadó támaszkodhatott arra, hogy közönsége tudni fog latinul, mely a középkorban a kommunikáció mindenki számára közös nyelve volt. A közönség, amely mostmár könnyen hozzájutott az olvasnivalóhoz, azt akarta, hogy még jobban könnyítsék meg a dolgát, s a tudósok nyelvén írt könyvek helyett olyanokat kívánt, amelyeket az anyanyelvén nyomtattak.

A „tudós” itt az iskolázottakat jelenti. A 16. századi középkorokban nemcsak Cicerót, Liviust, Vergiliust, Horáciust és a többi ma is használatos iskolai auctort olvasták. Igaz, hogy az itáliai tanárok szigorúan a „klasszikus” tananyag felsőbbrendűségében hittek, Spanyolországban, Franciaországban, a Németalföldön és Németországban viszont voltak olyan oktatók, akik a szép latin stílus követelményeinek megfelelő középkori keresztény szerzőket elébe helyezték az ókori pogányoknak, akiknek az erkölceit nem találták megfelelőnek. A 4. századi spanyol Juvencus hexameterekben írt Szent Máté Evangéliuma 1519 előtt tízszer jelent meg nyomtatásban. Jelentősebb kor- és honfitársának, Prudentiusnak költeményei húsz kiadást értek meg 1497 és 1540 között. Kiadási helyük a kifejezetten keresztény humanizmus központjaiban volt: Deventerben, Zwolleben, Lipsében, Salamancában, Párizsban, Antwerpenben, Bécsben, de világiasabb városok, mint például Nürnberg, Lyon és Rouen is képviselve voltak köztük. Erasmus ragaszkodása a Cicero-féle latinsághoz, mint a tisztaság egyedüli mértékéhez, végül száműzte ezeket és a hasonló szerzőket az iskolai tananyagból. Ez azonban nem csökkentette a Holofernesek elragadtatását a karmelita rendfőnök, Battista Mantovano (1448-1516) Vergilius *Ecloga*-utánzatai iránt: „Ó, jó öreg Mantovai! Ki nem ért téged, az nem is szeret!” Azt, hogy Mantovano költeményeit

---

* S.H. Steinberg: Five hundred years of printing (A könyvnyomtatás 500 éve). 1961. Penguin Books. 117–127.

ismerték, ha talán nem is szerették mindig, igazolja az a több mint, 300 kiadás, mely első megjelenésének éve, 1488 és Shakespeare diákvevei között került ki a nyomdákban.¹

A latinul és az anyanyelven nyomtatott könyvek száma nem tekinthető abszolút mércének, mert legalábbis a 16. század elejétől kezdve a latin nyelvű szövegek példányszáma általában csökkent az anyanyelvükéhez képest. De még így is önmagáért beszél a művek arányának változása. 1500 előtt a nyomtatványok kb. 3/4-e volt latin nyelvű, míg 1/12-e olasz és 1/12-e német. Csak Angliában és Spanyolországban volt kezdettől fogva nagyobb az anyanyelvű könyvek száma, mint a latin nyelvűké. A frankfurti és lipcsei könyvvásáron eladott latin és német könyvek aránya 1650-ben 71:29, 1700-ban 38:62, 1740-ben 28:72 és 1800-ban 4:96 volt. Az egyetemi városok kiadói tovább kitartottak a latin mellett: 1700-ban Jénában még a könyvek 58 %-a jelent meg latinul, Tübingenben 80 %-a, míg ugyanebben az időben, Hamburgban, a kereskedő városban csak 37 % volt a latin könyvek aránya.

Az első anyanyelven nyomtatott könyvek tehát különlegesen érdekesek, mivel lehetővé teszik, hogy egy olyan réteg ízléséről alkossunk képet, amely nem tudott ugyan latinul, de tudott olvasni és elég gazdag volt ahhoz, hogy olvasnivalót vásároljon magának. A német nyelvű könyvek listáját Ulrich Boner *Edelstein* (Drágakő) és Johannes von Tepl *Ackermann aus Böhmer* (A csehországi szántóvető) című művei vezetik, mindkettőt Albrecht Pfister adta ki 1461-ben Bambergben. Mindkettő irodalmilag jelentős erkölcsi tanmese, az előbbi 1349-ben, az utóbbi 1405-ben íródott; vonzerejüket saját korukon túl is megőrizték, az egyik a racionalistákra, a másik a későbbi korok istenfélő olvasóira gyakorolt hatást.²

Ezeket követte az első német bibliafordítás 1466-ban, Johann Mentelin strasbourg-i kiadásában. Egy vagy inkább két bibliafordítás vezeti az olasz nyelvű könyvek listáját, mindkettő Velencében jelent meg 1471-ben. Ez egyébként azt is jelzi, milyen gyorsan fejlődött a konkurrencia. Két évvel később egy pármái nyomdász elnézést kért egy könyv nem a megfelelő gonddal készült kiadása miatt, más nyomdászok is éppen azon voltak, hogy kinyomják ugyanezt a szöveget, így gyorsabban kellett elkészülnie a nyomtatással mint „ahogy a spárga megfő.” [*a spárga közismerten nagyon lassan fő.*] Dante Isteni színjátékának első kiadását, melyet Johann Neumeister adott ki 1472-ben Folignóban, már említettük. Az az olasz-német szótár, melyet Adam von Rottweil 1477-ben nyomtatott Velencében,

---

1 Giovanni Battista Spagnoli, ismertebb nevén a Mantovai Battista karmelita rendfőnök és latin nyelven író humanista költő volt. Legismertebb műve vergíliusi inspirációjú tíz eklogája (Ecloghe), de írt Szűz Mária tiszteletére is hexmatereket.

2 Ulrich Boner, humanista nevén Bonerius dominikánus szerzetes volt. *Drágakő* című száz mesét tartalmazó, latin források alapján írt moralizáló gyűjteménye hatással volt Heltai *Száz Fabulájára* is. — Johannes von Tepl, családi nevén Johannes von Saaz Csehországban élő német korai reneszánsz költő volt, a prágai egyetemen tanult, kezdetben tanár volt, majd jegyző. Az olasz humanizmus, különösen Petrarca hatott rá. Ezt tükrözi a Csehországi szántóvető című művének stílusa is. A mű a Halál és a szántóvető párbeszéde. A szántóvető — akárcsak maga a szerző — elvesztette fiatal feleségét gyermekágyban. Az embernek a halálhoz való újfajta viszonyulását mutatja be, annak ellenére, hogy a középkori szemlélet nyomai még érződnek rajta.

azért jelentős, mert az első olyan szótár, amelyben két élő nyelv van egymás mellé állítva [*egy klasszikus és egy élő nyelv helyett*]. Ezopusz és Cato latin-német párhuzamos kiadásai, melyek közül az elsőt Johann Zainer jelentette meg Ulmban (1476–1477) az utóbbit pedig Johann Bämmler Augsburgban (1492), a legkorábbi kétnyelvű szövegek közé tartoztak.

Az első nyomtatott francia és dán nyelvű szövegek a nemzeti krónikák voltak: a *Croniques de France* (Párizs, 1477) és a *Danske Rym-Kronicke* (Koppenhága, 1495); az első könyv újjörögül természetesen a halhatatlan görög eposz, Homérosz Iliásának a fordítása volt (Velenca, 1526).

Bár a nyomtatás korai történetében Genfnek nincs nagy szerepe, mégis meg kell említenünk, hiszen ősnymtatványainak igen magas százaléka (egyharmada) volt anyanyelvű könyv. Az első négy svájci könyvet mind ugyanabban az évben, 1478-ban nyomta ki az erfurti egyetemen végzett Adam Steinschaber, genfi őstipográfus, mindegyiket franciául: két katalánból és latinból fordított teológia könyvet és két francia lovagregényt. A lovagregény továbbra is népszerű maradt a genfi nyomdászok és megrendelők körében, a *Rózsa regénye* is valószínűleg itt jelent meg először nyomtatásban (1480 körül).

Az anyanyelvű nyomtatás terén Anglia újra olyan kivételes helyet szerzett magának az európai irodalomban, mint az angolszász időkben. Mint ahogy a 7. és a 12. század közötti időszakban is Anglia volt a nyugati kereszténységben az egyetlen ország, amely életben tartotta saját [*szász*] nyelvét a költészetben és a prózában, míg a nyugati kontinenst elárasztotta a latin nyelv, Anglia most is azzal kezdte a nyomtatás korszakát, hogy nagyon sok angol nyelvű könyvet adott ki. Alfréd király palástja William Caxton vállára hullt.³ Caxton könyveinek, melyek között voltak eredeti munkák és fordítások is, több mint négyötöde angol nyelvű volt. A következő angol nyomdászgeneráció is ezt az utat folytatta: s ennek az lett az eredménye, hogy az angol nyelv — mint a nyomtatott irodalom legnépszerűbb közege — győzelmet aratott Angliában a latin felett.

Angliában, mint mindenhol másutt is, a nyomtatás őrizte meg, törvényesítette, sőt időnként maga teremtette meg az anyanyelvet; a kis létszámú és gazdaságilag elmaradott népeknél, ahol nem volt könyvnyomtatás, az anyanyelv is eltűnt vagy legalábbis kiszorult az irodalom területéről. A walesi nyelv nagyjából annak a ténynek köszönheti életben maradását, hogy 1546-tól walesi (Cymric) nyelven nyomtatták a könyveket. Az első walesi könyvet, egy imagyűjteményt, amely a kezdősoráról (*Lny Lhyvyr hwnn* — 'ebben a könyvben') kapta a címét, Edward Whitchurch nyomtatta Londonban, valószínűleg Sir John Price, walesi régiségbúvár és történész megrendelésére. A Hercegségben (Walesben) nyomtatott első walesi szöveg egy ballada volt, 1718-ban Isaac Carter adta ki Tre-Hedynben. Ám az a tény, hogy a walesi az egyetlen kelta nyelv, mely a mai napig is fennmaradt és olyan élő irodalmat hozott létre, amely egyenértékű más nemzetek élő irodalmával, William Morgan püspök csodálatos bibliafordításának köszönhető (1588). A bárdok

3 Nagy Alfréd, 9. századi szász király író és fordító is volt, nevéhez fűződik a szász (illetve óangol) nyelv irodalmi színvonalra emelése, a wessex-i dialektus alapján, a krónikaírás megszervezése és kolostori másolóműhelyek felállítására, általában a műveltség és az irodalom támogatására.

költészetének gazdag és hajlékony szókincsét párosítva Jeromos Vulgatája és a Genfi Biblia fenséges ritmusával, Morgan olyan mércét állított az irodalom elé, melynek magas színvonala éppen úgy meghatározta a walesi próza alakulását, mint ahogy Luther Bibliája a német és az 1611-es angol bibliafordítás az angol irodalomét.

Ugyanebben az időben, azzal összefüggésben, hogy az Erzsébet-korban a nemzeti egyházat törvény útján bevezették Írországból is,⁴ lépett az ír nyelv a nyomtatás útjára. 1567-ben, vagy valamivel előtte, I. Erzsébet királynő speciális ír betűkészlet metszését rendelte el az Újtestamentum és az anglikán katekizmus ír nyelvű kiadása számára; először mégis egy katolikus ír bárdnak a végítélet napjáról szóló balladája (1571) nyomtatására használták fel. Ám, ahogy ez az angol kormány írországi ténykedéseivel gyakran megesett, az eredmény egészen más lett, mint szeretnék volna. Nemcsak hogy nem sikerült az íreket megtéríteni az angol egyház hitére, hanem az ír kelta (gaél) betűs nyomtatott írás hatalmas fegyverré vált az angol egyház és állam elleni harcban. Az ír irodalom (és idegenforgalom) valószínűleg jobban meglenne anélkül, hogy egy olyan írással lenne megterhelve, amelyik bár nagyon dekoratív a levélbélyegeken, csak akadályozza a nyelv megértését. Azonban nem kétséges, hogy a betűöntők és a nyomdászok itt is maradandó munkát végeztek egy nemzet civilizációjának megőrzése érdekében. Ellenkező sors várt a cornwalli keltákra, a walesiek és írek legközelebbi rokonaira; nyomtatott irodalom híján eltűnt a nyelvük.

Ugyanez érvényes a baszk nyelvre is; az óibér nyelvnek ezt a különös maradványát 1545-ben rögzítették először nyomtatásban, s ezzel megkapta a lehetőséget az életben maradáshoz, annak ellenére, hogy a spanyol — mint az ország hivatalos nyelve — elsőbbséget élvez. A katalán nyelv is leginkább annak köszönheti fennmaradását, hogy az Ibériai-félszigeten Katalóniában hozták létre az első nyomdákat. Az első katalán nyelvű könyvek a Boldogságos Szűzanya tiszteletére írt versgyűjtemény (1474) és a bibliafordítás (1478) voltak. A Valenciai Biblia tragikus sorsra jutott; az Inkvizíció elégette, inkább nacionalista, mint dogmatikus okok miatt, és az egyetlen példány, amelyik megmenekült a „tűzhál”-tól, 1697-ben pusztult el, amikor a stockholmi királyi könyvtár kigyulladt. Az Inkvizíció lefoglalta a gyönyörű Hórás könyvet is, amely 1517-ben Párizsban készült, Thielmann Kerver nyomdájában, mert a Szent Szűzhöz szóló imák spanyolul voltak szedve. Csak egyetlen példány maradt belőle, legalábbis tudomásunk szerint.

Még a Baltikum és a Balkán országaiban is, ahol Németországnak a legerősebb volt a gazdasági és kulturális befolyása, a nyomtatás fő célja a nemzeti újjászületés volt, először a nemzeti nyelveké, később pedig az irodalmi nyelv. A litván, a lett, az észti és a finn nyelv talán eltűnt volna, beolvadt volna a német, a lengyel és a svéd nyelvbe a 16. század folyamán, mint ahogy eltűnt a porosz, a pomerániai, a kurlandi és más elöttük élő törzsek nyelve is, ha nem őrizte volna meg őket a könyvnyomtatás. Luther katekizmusának litván fordítását 1547-ben nyomtatták ki Königsbergben, egy lett katekizmust Bécsben nyomtattak 1585-ben, egy észti

---

4 Ennek az volt az alapja, hogy az uralkodó lett az anglikán egyház feje, és alattvalóinak az ő vallását kellett követniük.

katekizmust 1535-ben Wittenbergben; Agricola püspök finn olvasókönyve 1542-ben Stockholmban jelent meg — ezek voltak az első anyanyelvű nyomtatványok. Bár külföldön nyomták az első anyanyelvű kiadványokat — Finnországban például 1642-ig nem is volt nyomda — létezésük mégis elég volt ahhoz, hogy fennmaradjanak a baltikumi népek nyelvén alapuló nemzeti irodalmak, sőt még nemzetközi elismerésben is részesüljenek, amikor Sillanpää, finn író megkapta az irodalmi Nobel-díjat (1939). Azoknak a nyelveknek a sorsát, melyeket a hajdani német-római birodalom peremén élő németek beszéltek, szintén nagy mértékben befolyásolta a könyvnyomtatás. A hollandoknak, akik formálisan csak 1648-ban váltak ki a birodalomból, alsó frank nyelvjárása akkor vált „tisztá” holland nyelvvé, mikor az Ótestamentum korai holland kiadása után (Delft, 1477), 1523-ben Antwerpenben lefordították és kinyomtatták Luther Újtestamentumát. Svájc — névben szintén a német-római birodalom tagja egészen 1648-ig — más utat választott. Az Újtestamentum 1524-es zürichi kiadása majdnem teljesen hű maradt Luther szövegéhez, csak néhány alemann szót és kifejezést vett bele. A svájci irodalom legnagyobb része azóta is ezt a módszert követte, így azok a kísérletek, amelyek a svájci-németet időnként az irodalmi nyelv rangjára szerették volna emelni, sikertelenek maradtak. Európa legtávolabbi német nyelvű településein — Erdélyben és a balti országokban — ahol ugyanolyan könnyen kialakulhatott volna saját nyelv is, mint a hollandoknál, a német mellett maradtak azzal, hogy elfogadták Luther Bibliáját és hitvallását is.

A fenti példák azt is érzékeltetik, milyen nagy hatást gyakorolt a Reformáció az anyanyelvű nyomtatás terjedésére. A többségükben a lutheránus változatot követő bibliafordítások a 16. századi anyanyelvű könyvtermés jelentős részét teszik ki. Németországban 1517-ig, mikor Luther kitűzte 95 tételét, a német nyelvű évi könyvtermés átlagosan 40 könyv volt, 1519-ben 111, 1521-ben elérte a 211-et, 1522-ben a 347-et, 1525-ben 498-ra emelkedett. Nézzük ezt az utolsó számot: ebből 183 Luther saját műve volt, 215 a reformátorok írásai és 20 az új vallás ellenfeleié, tehát kb. 80 anyanyelvű könyv maradt a világi témákra. 1500-ig már 30 bibliafordítást nyomtattak ki anyanyelven (többségüket németül) 94 latin Vulgáta kiadás mellett. 1522 után fokozatosan minden európai népnek lett Szentírása az anyanyelvén: a hollandoknak 1523-ban (Újtestamentum) és 1525-ben (Ótestamentum) az angoloknak 1524-ben (Tindale Újtestamentuma) és 1535-ben (Coverdale Bibliája), a dánoknak 1524-ben (Újtestamentum) és 1550-ben, a svédeknek 1526-ban (Újtestamentum) és 1540-1-ben, az izlandiaknak 1540-ben (Újtestamentum) és 1584-ben, a magyaroknak 1541-ben, a spanyoloknak és horvátoknak 1543-ben, a finneknek 1548—1552-ben, a lengyeleknek 1552—1553-ban, a szlovéneknek 1557—1582-ben, a románoknak 1561—1563-ban, a litvánoknak 1579—1590-ben és a cseheknek 1579—1593-ban.

Miután megerősítették a népek közötti „nyelvi falakat”, a nyomdászok hozzáfogtak, egy adott nyelvcsoporthoz belül, hogy eltüntessék a beszélt nyelvben előforduló jelentéktelenebb eltéréseket — főleg a szókincs, a nyelvtani formák és a mondatok területén észrevehető ez a törekvés. Hogy mára a „királynő angolja” lett millió író és olvasó köznyelvévé, s ez háttérbe szorította, jelentéktelen helyi

változatot csinált Kent, Lancashire, Northumberland és mások nyelvjárásából, az William Caxtonnak és társainak is köszönhető. Caxton lett úrrá a közép-angol dialektusok zavarbaejtő összevisszaságán azzal, hogy a London és London környéki hat megye nyelvjárását fogadta el köznyelvnek, és azóta is ez maradt a hivatalos angol köznyelv.

Caxton tudta magáról, hogy mennyivel tartozik neki az egységes angol nyelv. Egy bájos anekdotával támasztotta alá véleményét. Az anekdota egy kenti asszonyról szól, az Északi-Előhegység előtti vidékről, akitől egy londoni kereskedő tojásokat („eggys”) kért. Mire a jóasszony azt válaszolta, hogy nem beszél franciául. Csak mikor egy másik ember két „eyren”-t kért (a német „Eier” (tojások) szót használta), mondta, hogy „őt jól érti”. Wynkyn de Worde folytatta, amit Caxton elkezdett. Bartholomaeus Anglicus kiadásához (1495) 50 évvel korábbi kéziratot használt, de kicserélt minden olyan szót, amely nem illett Caxton angolságába, a köznyelvbe. A kézirat és a nyomtatott mű egybevetése azt mutatja, hogy azok a szavak, amelyeket Wynkyn választott a mai napig mind megmaradtak: „call” és „name”, a „Clepe” helyett, „go” a „wend”, „two” a „tevey”, „third” a „priddle” helyett stb. Wynkyn tehát magának tulajdoníthatja azt a szerény érdemet, hogy ő honosította meg Angliában azt, amit ma egy nyomda- és kiadóvállalat házi stílusának nevezünk, s ami elveti a szerzők bele nem illő egyénieskedéseit.

Az, hogy az egységes angol nyelv a nyomtatás útján alakult ki, a szókincs óriási bővüléséhez, az alaktan és a mondattan fejlődésében gyakorlatilag leálláshoz, a kimondott és a leírt szavak közötti távolság fokozatos növekedéséhez vezetett. A helyi és regionális különbségek kezdtek kiegyenlítődni vagy eltűnni, de ezzel egyidőben sok nyelvjárási szót és kifejezést emeltek be a köznyelvbe. Sir Walter Scott például szükségesnek tartotta, hogy az angol olvasóknak megmagyarázzon olyan skót szavakat, mint „daft”, „dour”, „usquebaugh”, melyek nagyrészt az ő írásainak köszönhetően ma is használatosak a déli határvidéken. Az elmúlt húsz-harminc évben az amerikai irodalom és kritika elterjedése, a nagyszámú irodalminak nem nevezhető képes újság és természetesen a film, a rádió és a televízió támogatásával, több száz jellegzetes amerikai kifejezést vitt be az angol köznyelvbe; jelentős részük tulajdonképpen régi jó angol szó, melyek a Mayflower-ön⁵ hagyták el az angol partokat és most a monotype-on térnek vissza.

Felmerül a kérdés, hogy az amerikai irodalom egyre szélesebbkörű elterjedése az angol nyelvterületen nem lazítja-e föl azt az angol alak- és mondattant, amely gyakorlatilag a 16. század eleje óta megmerevedett. Mert amint az iskolások hozzájuthattak valamiféle nyomtatott nyelvtankönyvekhez — a latin nyelvtanok és az angol olvasókönyvek is azok közé a művek közé tartoztak, melyek a nyomdák első, nagyobb példányszámban megjelenő kiadványai voltak —, a nép nyomban arra a meggyőződésre jutott, hogy a „helyes”-nek és a „helytelen”-nek kötött szabályai vannak. A szabályok, melyeket a nyelvtan- és a szótárírók fektettek le, kötelezőek

---

⁵ A legendás hírű „zarándokhajó”, ezen hagyták el az üldözött angol puritánok Angliát és érkeztek Plymouthba (Massachusetts, New England), hogy ott 1620-ban megalapítsák az első puritán kolóniát.

lettek, és ezzel a nyelv szabad fejlődését megállították, legalább is ami a nyomtatásban megjelent írások nyelvét illeti.

Az angol nyelv egységesítésének legjelentősebb, de legalábbis leglátványosabb megnyilvánulása, a sajtó egyenlősítő törekvései közvetítésével, modern helyesírásunkban figyelhető meg. A nyomtatás feltalálásáig a fonetikus írás volt elterjedve; ez azt jelenti, hogy minden írástudó többé-kevésbé hallomásból, kiejtés után írta pergamenre vagy papírra a szavakat (bár a kolostori scriptoriumokban, a fejedelmi és városi kancelláriákban törekedtek bizonyos egységes formák megtartására saját körükben). A modern szedő Horatius Hart és Collins rendelete szerint szedi a betűket. Milton az egyik utolsó olyan szerző, akinek volt bátorsága a nyomdászokra erőltetni saját helyesírását, s kérni, hogy tegyenek különbséget a hangsúlyos „hee” (ð) és a könnyeden ejtett „he” (d) között.

A nyereség azonban nagyobb, mint a veszteség. William Caxton és társai alkotása, a „királynő angol nyelve” ma több millió ember gondolatait és mondanivalóját közvetíti az egész világon. Minden angol nyelven nyomtatott könyvet és újságot azonnal megért a cockney, a kanadai és a kaliforniai, minden Wellington nevű, az angol nyelvterületen található város minden lakosa — legyen ez akár Brit Kolumbiában, a kanadai Ontarióban, Fokföldön, az angliai Shropshire-ben és Somersetben, az ausztráliai Új-Dél-Walesben, Új-Zélandon, Dél-Ausztráliában, Nyugat-Ausztráliában, az amerikai Kansasban, Ohioban vagy Texasban — függetlenül attól, hogy milyen helyi, regionális vagy nemzeti dialektusban beszélnek.

Hasonló hatást gyakorolt a nyomtatott szöveg elterjedése a német és az olasz nyelv fejlődésére is. A középkorban az alnémet és a felnémet két független irodalmi nyelv volt, Luther bibliafordítása nyomdászainak köszönhető vezető szerepét a „lutheránus német”-ből (az al-, közép- és felnémet találékony keveréke) lett „német köznyelv”, mely hamarosan nyelvjárási szintre süllyesztette az összes többi formát. Johannes Stumpf Svájci történetjének lefordítása az eredeti svájci-németből a birodalmi szász kancelláriák nyelvére, mely Christoph Froschauer ösztönzésére készült, 1548-as kiadásához, döntő lépés volt, mert a könyv nagy népszerűsége tett szert egész Svájcban.

Ugyanez történt Itáliában is. Az olasz nyomdászok azt a toszkán nyelvjárást fogadták el, melyet Annibale Caro használt a *Lettere familiari*-ban (Bizalmas levelek) (1572—1575) és az *Accademia della Crusca* (Korpa Akadémia) szótárában, a *Vocabolario*-ban (1612), és ezzel megfosztották a versenytársaikat, a római, nápolyi, lombardiai és más olasz nyelvjárásokat attól az esélytől, hogy köznyelv legyen belőlük.⁶

Ez az általános tendencia az egységes köznyelv kialakítására azonban sohasem elégítette ki a jószándékú, buzgó helyesírási reformereket. Az elérhetetlen cél, a

---

6 Annibale Caro 16. századi firenzei költő, Aeneis fordító, fő művének Leveleit tartják. — Az Accademia della Cruscát 1582-ben, Firenzében alapította Salviati és baráti köre. Az akadémia elsősorban nyelvi kérdésekkel foglalkozott. Szótára a 13—14. századi toszkán írók nyelvén alapult. Ez volt az első olyan nagy szótár Európában, amely egy nemzet irodalmi nyelvét foglalta össze. Kétszáz évig volt az olasz irodalmi nyelv alapja.

fonetikus helyesírás és nyomtatás utáni vágyakozásuk már a 16. század elejétől kezdve megfigyelhető. 1524-ben Trissino javasolta, hogy a latin ábécébe kerüljön be néhány görög betű, hogy fel tudják tüntetni a különbséget a nyílt és a zárt magánhangzók között (például o és omega). Nagyobb sikere volt azzal a nagyon ésszerű javaslatával, amelyet elfogadtak a nyomdászok, és azóta általánossá vált, hogy az „i” és az „u” hangot magánhangzók, a „j” és a „v” hangot mássalhangzók jelölésére használják.

Franciaországban, Robert Estienne honosította meg az éles és a tompa ékezet és az aposztróf használatát az 1530-as években (például i'auray aimé a korábbi iauray aime helyett). A francia nyelvészek sajnálják, hogy Estienne nem újított bátrabban. Estienneben azonban megvolt a nyomdászokra jellemző konzervatív hajlam, és bizalmatlan volt az olyan újítókkal szemben, mint Louis Meigret (1542), Jacques Peletier (1550) és Honorat Rambaud (1578), akik az ő álláspontjával szembenálló fonetikus helyesírási reformot javasoltak. Angliában Charles Butler könyve, a *History of Bees* (Oxford, 1634) volt az első olyan könyv, amelyik elutasította Caxton vívmányait.

A helyesírás reformereinek az az „alapvető téveszméje”, mint ahogy egyszer Sir Alan Herbert is felhívta rá a figyelmet a Parlamentben, hogy a nyomtatott és írott szónak a kimondott szó tükörcépének kell lennie. A nyomtatott és írott szó feladata azonban az, hogy jelentést közvetítsen, és ugyanazt a jelentést közölje a lehető legtöbb ember számára, vagyis a minél tökéletesebb megértést segítse elő.

A mélyreható helyesírási reformkísérletek mind bukásra vannak ítélve, mivel kezdeményezői a konzervativizmus legerősebb elemét, a nyomdászt hagyják figyelmen kívül. Nyugodtan megjósolhatjuk, hogy Horatius Hart *Betűszedők szabályzata* túl fogja élni az Egyszerűsített Helyesírás Egyletének tervezeteit és kiadványait. A *The Times*-ot, bár a VIII. Henrik korában beszélt nyelven ír, millió olyan ember olvassa és érti, akiknek a kiejtése annyira eltér egymástól, mint az amerikai angolé, a cockney-é [*londoni külvárosi nyelv*], a skót paraszti nyelv és a „királynő angol nyelv”-é.